

**DE «MILITES EX OOSTKERKE»
EN HUN GELIJKEN IN VLAANDEREN
IN DE 12E EN 13E EEUW
(DEEL I 1127/28)**

W. VON GROOTE

(vertaling : L. VALCKE)

In zijn beroemd dagboek over de moord op Karel van Denemarken, graaf van Vlaanderen, op 2 maart 1127 en over de daaropvolgende strijd voor de opvolging¹ vermeldt Galbert op drie plaatsen «milites ex Ostcerca».

Nadat de afwijzing van Graaf Willem van Normandië, die reeds in augustus 1127 in Rijsel begonnen was², uitbreiding nam, weigerden de Bruggelingen de graaf op 16 maart 1128 en nogmaals op 24 maart de intrede in hun stad³. Bij de ridders, die zich daarop met de stedelingen solidair verklaarden, waren naast Walter uit Lissewege, de schoonzoon van de gevluchte Brugse burggraaf Hacket⁴ — Galbert noemt hem een «miles magni generis et divitiarum plenus» — ridder Hugo Snaggaerd en «illi ex

1. Er werd gebruik gemaakt van de uitgave van H. PIRENNE : *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre (1127-1128) par Galbert de Bruges*. Paris 1891. Voor deze bron wordt in het vervolg de afkorting «G» gebruikt.

2. G 93.

3. G 97 en 98.

4. Lissewege, 15 km. ten noorden van Brugge.

Ostcerca»⁵.

Op 29 maart 1128 verbraken diezelfde «illi milites ex Ostcerca» en vele anderen, die niet geïdentificeerd worden, de leentrouw t.o.v. graaf Willem⁶ en op 29 juli tenslotte verweten zij de Bruggelingen verraders te zijn — Galbert zegt niet waarom — en scheidden zich af van hen met wie zij tot dan in een eedverbond samenwerkten⁷.

Zonder dat zij nominatim vermeld worden, kan uit Galbert met zekerheid vastgesteld worden, dat deze ridders deel uitmaakten van de vazallen en ridders die op 5 en 6 april 1127 de leened aflegden voor de nieuw gekozen graaf⁸. Maar deze eed herriepen ze uitdrukkelijk op 29 maart 1128⁹. Ze behoorden ook tot de «maritimi Flandrensens», die op 21 maart 1128 met de Bruggelingen een eedgenootschap zwoeren¹⁰.

Op 2 april moeten zij zich, zoals voorheen aan Graaf Willem, nu aan Graaf Diederik verbonden hebben¹¹ en op 21 juli tenslotte met hem afgesproken hebben om de tegenstanders in deze burgeroorlog te sparen¹². Slechts op die wijze, — wat nog zal beproeven worden — is het verwijt van eedbreuk van de ridders aan het adres van de Bruggelingen te begrijpen.

5. G 98 : «Erantque civibus nostris coadjutores milites Walterus ex Liswega et sui et illi ex Ostkercka, Hugo Snaggaerd et fratres sui». Oostkerke, 14 km. ten noordoosten van Brugge.

6. G 101 : «illi milites ex Ostkercka ex nomine inscriptos pargameno se et plures alios transmiserunt consuli Willelmo in Ipra et exfestucaverunt fidem et hominia, quae olim fecerant ipsi eidem consuli».

7. G 120 : «illi etiam ex Ostkercka milites, qui de consilio comitis Theodoric et nostro pendebant, eadem die qua obiit consul Willelmus, impropreabant nobis quod traditores fuissemus, et recesserunt a nobis».

8. G 55 : «Deinde per reliquum diem fecerunt hominia omnes, qui feodati fore debuerant in comitatu».

9. Zie voetnoot 6.

10. G 97 : «cives nostri et maritimi Flandrensens nostri conjuraverunt, ut simul deinceps starent pro tuendo honore loci et patriae».

11. G 104 : «hominia fecerunt consuli illi qui feodati fuerant».

12. G 114 : «feceruntque vovere consulem Theodoricum coram universis, quod, si aliqui ex Iprensibus sese ad ipsum converterent, misericorditer eos susciperet, sive de omni comitatu quicumque se converterent similiter ad ipsum, non exheredaret eos».

De vraag of zij, respectievelijk hun aanvoerder, reeds aan het eedgenootschap van 27 maart 1127 deelgenomen hebben, vormt een afzonderlijk probleem. Toen verbonden twaalf «meliores et fortiores milites» — waaronder een anonieme «melior ex Ostercera» — met hun volgelingen en een afvaardiging van de Bruggelingen er zich toe een gezamenlijk standpunt in te nemen bij de gravenkeuze, waartoe zij niet uitgenodigd waren¹³. Het antwoord op deze vraag is van belang voor de bepaling van de plaats die de Oostkerkse ridders innamen in het politiek-maatschappelijk bestel van die tijd.

Het probleem eist eerst een oplossing voor de vraag welke rol die meliores speelden en welke plaats zij innamen. Dit onderzoek is elders gebeurd¹⁴ met volgend resultaat: er kan, zo niet met absolute zekerheid dan toch met de grootste waarschijnlijkheid, aangenomen worden, dat het bij de eedgenoten, die, zoals vermeld voor de tweede samenkomst «ex castris» kwamen aangereiden¹⁵, gaat om de bevelhebbers van de kustversterkingen die oorspronkelijk gebouwd werden tegen de Viking-invalen¹⁶.

Er is veel voor te zeggen om ze gelijk te schakelen met de schout, die in Friesland Ambachtsschout of honderdman genoemd wordt¹⁷. Ze waren vermoedelijk de opvolgers van de voormalige «locatores». Naast hun rol in de organisatie van de verdediging hadden zij een evenwaardige taak in de rechtsbede-

13. G 51: «burgenses nostri convocatis undecumque Flandrensibus circa nos conjuraverunt: juro me talem electurum comitis terrae huius ...» «omnes meliores et fortiores juraverunt» «eratque multitudo maxima conjurantium». Het is interessant dat de eedgenoten de goedkeuring, waarover het hier gaat, uitdrukkelijk als een onderdeel van de keuze zelf aanduiden.

14. Dit onderzoek zal eerstdaags in de «Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent» verschijnen.

15. G 53: «nam ex civitatibus Flandriae et castris burgenses stabant ...».

16. H. VAN WERVEKE, *De oudste burchten aan de zeeuwse kust in Mémoires de l'académie royale de Belgique, classe des lettres*, 1965. V.W. noemt Oostkerke niet. F. VERCAUTEREN, *Comment s'est-on défendu au XIe siècle contre les invasions normandes in Congrès de la fédération d'archéologie et d'histoire de Belgique*, 1935. A. VERHULST, *Gräfliche Burgenverfassung in Flandern in Protokoll konstanzer Arbeitskreis für Geschichte*, 1972, p. 78-84.

17. Ph. HECK, *Altfriesische Gerichtsverfassung*, 1894, p. 128, 138. Zie ook voetnoot 14.

ling. Ze zijn te identificeren met de door Galbert vermelde «*scabini terrae*» («*terra*» = Zeevlaanderen bij Galbert) die deel uitmaakten van de in Brugge gevestigde grafelijke rechtbank¹⁸.

Als voornaamste schakels in het bewijs gelden :

1. Galberts uitdrukking «*ex castris*» wijst op opmerkelijk stevige versterkingen. Voor minder versterkte hofsteden gebruikt hij andere termen, meestal «*villa*» of zelfs «*domus*»¹⁹.
2. De aanduiding «*meliores*» voor de aanvoerders geeft de vergelijkbaarheid weer met de aanvoerders van de kooplui. Dat de leiding bij de «*meliores*» ligt wordt in geen van beide gevallen aangevochten.
3. De enige samenzweerder die ook in andere oorkonden voorkomt : Haiolus / Heio ex Ostburg — in de oorkonden «de Wulpen»²⁰ — komt daarin voor onder de «*principes terrae*». Ook hier betekent *terra* Zeevlaanderen. De dubbele plaatsaanduiding kan eventueel zo verklaard worden dat Wulpen, het later verdwenen eiland in de Scheldemonding, de plaats van herkomst was van Heio terwijl zijn woonplaats Oostburg was en het Oostburgs *castrum* de plaats waar hij zijn opdracht vervulde²¹. Daar waren er, volgens Galbert, reeds vroeger «*principes*», voorgangers van Heio, die Galbert samen met de «*principes et majores*» van IJsendijke, Aardenburg, Oostburg en Brugge aanduidt als helpers van Robrecht de Fries bij zijn machtsovername in Vlaanderen²². Hier worden, volgens mij,

18. G 103, 110.

19. Zo bv. bij de beschrijving van de belegering G 116. Zie ook : DUBLET, *Le mot «villa» in Le Moyen Âge*, 59, 1953 ; J.F. VERBRUGGEN, *Le mot «castellum» in Revue du Nord*, 29, 1947.

20. F. VERCAUTEREN (ed.) *Actes des Comtes de Flandre 1071-1128*, 1938 : p. 175, 1115 ; p. 302 : 1127 = Heio de Wulpen. GILLIODTS - VAN SEVEREN, *Recueil des monuments et des antiquités*, 1861/70, p. 275, 1130. Manuscrit St. Donat in Archives épiscopales à Bruges : Graaf Diederik bekrachtigt de schenking van 1127. De identiteit van Heio de Wulpen en Heio ex Oostburg lijkt helemaal zeker.

21. In Oostburg wordt reeds in 940 een *castrum* vermeld : GYSSELING-KOCH, *Diplomata belgica ante 1100*, p. 145.

22. G 69 : «*misit latenter et in dolo ad principes et majores viciniae circa mare, scilicet in Isendica, Ostburg, Reddenburg et Brugis*».

met het woord «principes» die burchtbevelhebbers van deze plaatsen bedoeld. De «majores vel villici» kunnen de beheerders van de daar gelegen grafelijke bezittingen geweest zijn.

Op grond van de combinatie in één persoon van commandant en schout zullen bij de «potentiae» die de «zweerdere» van 1127 begeleidden zowel het persoonlijk gevolg geweest zijn, alsook ridders en hospites uit hun betrokken ambtsgebied.

Het is zeker denkbaar dat schout en burchtbevelhebber twee verschillende personen waren en dat in elk gebied twee ambtsdragers in functie waren. Er is in de behandelde periode echter geen voorbeeld van een dergelijke scheiding, die voor de verdediging slechts nadelig zou geweest zijn. Ook in maart 1127 handelt slechts telkens één vertegenwoordiger per gebied. Hij alleen komt met zijn legerschaar «ex castris».

Het is uiterst onwaarschijnlijk, en, met de andere teksten voor ogen zelfs ondenkbaar, dat Brugge zich alleen met de burchtbevelhebbers en hun ondergeschikten zou verbonden hebben en geen steun zou gezocht hebben bij de «hospites». Ook zij waren militair allesbehalve onbelangrijk²³. Indien beide ambten (schout en bevelhebber) door twee personen werden bekleed, zou toch eenmaal van twee verschillende vertegenwoordigers van eenzelfde plaats moeten gesproken worden. Dit is echter niet het geval.

De betekenis van de burchten zal in de loop van de tijd, met het verminderen van de Vikingbedreiging, beduidend maar op verschillende wijze veranderd zijn.

Ook het verleggen van de kustgrens kan daarbij een rol gespeeld hebben. In Galberts dagboek treden alleen de garnizoenen van Oostkerke en Aardenburg handelend op²⁴. Hun politieke beslissingen dragen zeker niet altijd de instemming mee van de «hospites». De binding tussen beide groepen blijft echter wel behouden.

23. Daarvan getuigt bv. het zoeken naar hulp van Bertulf : G 25.

24. Aardenburg, vroeger Reddenburg, Rodenborch : 17 km. ten noordoosten van Brugge.

Zijn er belangrijke gronden aanwezig om bevestigend te antwoorden op de vraag naar de deelname van de Oostkerkse ridders aan het eedverbond van 27 maart 1127, dan zijn er ook tegenaanduidingen, die verhinderen dat de vraag ondubbelzinnig beantwoord wordt :

1) Bij alle andere vermeldingen treden de Oostkerkenaars als groep op²⁵. Er wordt geen leider genoemd, noch verschijnen er afzonderlijk genoemde ridders. Uit andere bronnen is Gondelin, zoon van een zekere Littelmann van Oostkerke bekend. Hij werd verdacht geld aangenomen te hebben van de gravenmoordenaars²⁶. Littelmann identificeren als «melior» van Oostkerke is niet te bewijzen. Toch kan hij wellicht op basis van zijn naam, met Oostkerke verbonden worden.

Anderzijds is het niet uitgesloten dat hij tot de groep der «hospites» behoort. En tenslotte zijn er nog andere mogelijkheden die hem met Oostkerke kunnen in betrekking brengen. In Aardenburg was er naast Hugo Berlensis (uit Berles bij Atrecht ?) de vermoedelijke aanvoerder van de Aardenburgse ridders, naast zijn mederidders en «hospites» ook nog Lambert, lid van de onvrije adel, en broer van de voortvluchtige Brugse burggraaf Hacket²⁷. Hij schijnt in Oostburg bepaalde cijnzen in bezit gehad te hebben²⁸. Een adellijke familie «van Oostkerke» bestond toen in elk geval nog niet.

Noch Littelmann en Gondelin noch de soms genoemde Dodinus van Oscinca en Ascricus van Oostkerke, die respectievelijk in 1089 en 1122 oorkonden zegelen, kunnen in een dergelijke familie ondergebracht worden²⁹.

2) Bij de eed van 1127 zijn het de aanvoerders (burchtbevelhebbers) die de eed afleggen. De anderen bekrachtigen de eed

25. Zie voetnoot 5, 7.

26. *Chronicon Hannoniense*, in *M G H*, *SS*, *XXV*, p. 442.

27. Lambert Nappin : broer van Bertolf en Hacket.

28. F.L. GANSHOF, *Le droit urbain en Flandre* in *Revue d'histoire de droit*, 19, 1951.

29. VERCAUTEREN, *Actes*, p. 23 en 247. Bij het naamonderzoek van Oostkerke bood Dr. E. Warlop mij belangrijke hulp. Waarvoor mijn oprechte dank.

van hun aanvoerder : conjurantes. Zoals nog zal aangetoond worden treden de Oostkerkenars in hun conflict met graaf Willem echter zelfstandig als eedgenoten op — niet alleen als garanten van de eed.

3) Bij het afleggen van de eed in 1128 luidt het : «cives nostri et maritimi Flandrensens nostri conjuraverunt, ut simul deinceps starent pro tuendo honore loci et patriae»³⁰ (Onze burgers zwoeren samen met de Vlamingen van de kust om voortaan als één man de eer van stad en vaderland te verdedigen) «Deinceps» is niet afdoende te vertalen : bevat dit woord de uitdrukking van een tegenstelling : «van nu af» met het opgeven en de correctie van de vroegere andere houding ?

4) Tijdens de onlusten van de burgeroorlog in 1128 handelen de Oostkerkse ridders zonder twijfel niet zoals de «hospites». Deze blijven namelijk overwegend en om bekende redenen trouw aan graaf Willem³¹. De Oostkerkenars daarentegen beslissen tot een breuk met hem. Het feit dat hun belangen en deze van Brugge gelijk liepen en niet de solidariteit met de «hospites» besliste over hun gedrag.

De vraag naar het aandeel van de Oostkerkenaren in het eedgenootschap van 17 maart 1127 is dus niet met zekerheid te beantwoorden. Hun standpunt wordt wel duidelijker via een vergelijking met hun Aardenburgse collega's en via hun gedragingen in 1128.

Naast de ridders uit Oostkerke vermeldt Galbert nog slechts één riddergroep, die eveneens in groep optreedt : nl. de «milites ex Reddenburg». Zij vallen openbaar op eigen initiatief en op eigen risico een sterk superieure krijgsmacht van Lambert Nappin aan, die Oostburg belegert en ze vernietigen die krijgsmacht³². Het is de enige keer dat zij door Galbert vermeld worden. Hun aandeel in het eedverbond van 1127 is even twijfelachtig als dit van de Oostkerkenaren. Hun mogelijke aanvoerder Hugo wordt niet meer vermeld.

30. Zie voetnoot 10.

31. G 88, 106, 112, 120. Zie ook J. DHONDT, *Les origines des états de Flandre in Anciens pays et assemblées d'états*, 1950, dl. 1.

32. G 108.

De figuur van de aanvoerders komt in de beschrijving van deze zware onderneming opvallend weinig aan bod. Over hun rol en plaats in de burgeroorlog, die in maart 1128 naar een hoogtepunt ging, leren we niets.

Hier echter treden nu de Oostkerkenaren juist op de voorgrond van het gebeuren. Zij hadden tot dan openlijk slechts gade geslagen hoe de steden zich weerden tegen het eigenmachtig handelen en het afnemen van privilegiën van de kant van graaf Willem. Nu grijpen ze echter beslissend in. Ze eigenen zich het recht toe om in deze verwarring hun standpunt duidelijk te maken en onder kritiek en beoordeling van de optredende mededingers om de gravenopvolging de gezworen trouw openbaar op te zeggen. Daarbij houden zij helemaal geen rekening met de beslissing van de Franse opperleenheer. Hun optreden is slechts vergelijkbaar met dit van invloedrijke vazallen of van de belangrijke steden. Het perkament met deze leenopzeg bevatte zeker ook de redenen die daarvoor aangevoerd werden. Deze zullen niet anders geklonken hebben als de redenen die Iwan en Daniel openbaar verkondigd hadden : het eedschennend gedrag van graaf Willem t.o.v. de gemeenten³³. Die redenen lagen dus noch bij hemzelf, noch bij de ridderschap. Het Engelse geld zullen ze niet vermeld hebben^{33a}.

Ook van de Brugse handel en de participatie van Oostkerke daaraan zal geen gewag gemaakt zijn^{33b}. Dat er achter de aangehaalde «ideële» redenen meer belangrijke en weliswaar materiële redenen schuil gingen, is overduidelijk.

Daarmee nemen de Oostkerkse ridders in Galberts verhaal een bijzondere plaats in. Zij vormden zoals de Aardenburgers, een groep waarvan de individuen anoniem bleven.

Het niet naar voren treden van de aanvoerder, dat vooral bij de strijd van de Aardenburgse ridders voor Oostburg zo opvallend

33. 16. 2. 1128 G 95 : «convocatis universis Gandavo, Iwan prolocutor civium statutus est ... manifestum est, quantam violentiam et rapinam in Insulis fecistis et quantum cives in St. Audomaro persecuti ... nunc in Gandavo cives male tractabitis».

33a. G 101.

33b. G 106.

was, wijst op collegiaal verbonden groepen³⁴. Ze treden slechts in gesloten groep op. Hun militaire waarde — bij Aardenburg bewezen, voor de Oostkerkenaren te besluiten op basis van hun gezagsvol optreden en van de waarde die Brugge aan hun bondgenootschap hecht — is belangrijk.

Toch ijvert de stad voor het nakomen van het verdrag : waar zij zich verzette in 1127, zonder de «milites» erbij te betrekken^{34a}, wees zij er in 1128 de Franse koning op dat de ridders evengoed als zijzelf spreekrecht hadden bij de gravenkeuze³⁵.

Alle andere riddergroepen, zoals de «milites nostri»³⁶ of de «Flandrigenes circa Bruggas»³⁷ waarover Galbert soms spreekt, kennen een losse organisatie. Over welk riddergenootschap ook, elders in Vlaanderen, wordt niets gezegd. De «custodes» van Sint-Omaars schijnen zich, in deze burgeroorlog, op de achtergrond gehouden te hebben³⁸. De Oostkerkse groep kan ook niet vergeleken worden met een van de eedgenootschappen die in 1127 en 1128 in de Brugse omgeving gesloten werden. Deze afspraken waren een teken van de rechtsonzekerheid, die door de burgeroorlog veroorzaakt werd. Ze waren alle aan een termijn gebonden en hadden een welbepaald doel. Het typische bij de ridders van Aardenburg en van Oostkerke was juist de onbegrensde duur van hun vereniging. Het belang lag juist in de onverbreekbaarheid ervan.

Wie waren die ridders uit Oostkerke. De aanduiding «milites» is weinig zeggend in een tijd waarin de titulatuur zeer veel ge-

34. Zie voetnoot 32.

34a. G 52.

35. G 106 : «Sed quia rex et comites Flandriae cognationis natura proceres conjuncti stabant, eo respectu milites, proceres et cives Flandriae assensum regi probuerant de eligendo et ponendo illo Willelmo sibi in consulem».

36. Bv. G 110.

37. G 116.

38. VERCAUTEREN, *Actes*, p. 297. Ik heb geen enkele reden om de custodes, die in de vrijbrief van 1127 voor St.-Omer vermeld worden, te identificeren met «pares castelli». Ze zijn volgens mij niet meer dan leden van het burcht-garnizoen : castrenses. Zie ook en voor verdere literatuur : P. FEUCHERE, *Pairs de principauté et Pairs de château* in *Revue belge de Philologie et d'histoire*, XXXI, 1953, Nr. 4.

bruikt werd, zowel voor de aanduiding van de eigenaars van een militaire vaardigheid als voor de leden van een stand, die zich toen begon te ontwikkelen³⁹.

Dat zij een militaire taak hadden en een rol te vervullen in oorlogstijd is duidelijk. Wat hun sociale status betreft, wordt het bij nader inzien duidelijk dat de Oostkerkse en Aardenburgse ridders in de omgeving van de «*hospites*» gevestigd zijn. Zoals dezen is hun rol bij de gravenkeuze beperkt tot de goedkeuring, die zij bij de «*barones*» moeten verdedigen.

Zij bezitten duidelijk niet dezelfde heerlijke rechten als de reeds lang bestaande groep van «*milites libri*»^{39a}.

Anderzijds kenmerkt de wijze waarop zij hun leeneed volbrengen hen als «*milites superiori conditionis, qui ad curiam comitis pertinuissent*» (die onder de jurisdictie van het grafelijk hof vallen)⁴⁰. Galbert hecht aan dit kenmerk veel meer belang dan aan het onderscheid «*vrij en onvrij*».

De uiteindelijke aanleiding voor het conflict tussen Graaf Karel en de ministeriale Bertulf-clan, nl. het door het huwelijk met een van de clanleden verloren gegaan statuut van «*miles liber*», geeft in het verhaal van Galbert de indruk van een voorwendsel dat er bij de haren bijgesleurd is om de macht van de clan te breken⁴¹.

In andere gevallen speelde een dergelijk huwelijk klaarblijkelijk geen rol⁴².

Bij de opzegging van 27 maart 1128 treden de Oostkerkse ridders niet als meezwerende garanten — *conjurantes* — van de eed van

39. L. GENICOT, *Le premier siècle de la curia du Hainaut* in *Le Moyen Âge*, 1947.

39a. Zie L. VERRIEST, *Serfs, nobles, vilains, sainteus* in *Revue du Nord*, 25, 1939.

40. G 102, 110. Dit onderscheid komt ook elders voor: (K. DAN-NENBAUER, *Königsfreie und Ministeriale*, 1958, p. 344). Ook een vonnis in Maagdenburg in 1369 gebruikt dit onderscheid.

41. G 7.

42. G 58: Duel van Wido, eveneens verwant met de Bertulf-clan. Zijn tegenstander kan best ook «*ignobilis*» geweest zijn, zoals zijn wijze van vechten aantoonst. Families Steenvoorde en Gistel. (E. WARLOP: *Flemish Nobility*, 1976, p. 188, 844).

een aanvoerder op, maar als zelfstandige personen die op eigen verantwoordelijkheid handelen en die een rechtstreekse verbinding met de graaf hebben.

Daaruit blijkt dat zij zichzelf als vrije ridders beschouwen : terwijl de onvrije ridders slechts de eed van trouw moesten afleggen, aangezien zij door geboorte grafelijke onderdanen waren, hebben de ridders van Oostkerke zich tot het «hospitium» verbonden⁴³.

Ook in de houding die zij bij de moord op de graaf innemen gelijken de Oostkerkenaars enigszins op de «hospites» : ze spelen in de moord zelf geen rol, maar ze spelen ook geen rol in de belegering en vervolging van de moordenaars. Ze bewaren — zoals de «hospites» — afstand van de Bertulf-clan, die lijkt gebaseerd te zijn op een mengeling van sympathie en wantrouwen.

Het is duidelijk dat er in Vlaanderen reeds lange tijd ontevredenheid bestond t.o.v. het grafelijk regime, maar het probleem is moeilijk te omschrijven. Het is mogelijk dat er een verband is met vragen rond de gerechtsorganisatie, de cijzen en, van grafelijke zijde, de machtspositie die de grondbezitters innamen. Want die grieven spelen ook in de latere protesten een rol⁴⁴.

Anderzijds toont het vroeg samengaan met Brugge in de rebellie tegen graaf Willem dat zij noch belangstelling hebben voor het behoud van de inkomsten van de «hospites», noch zich, zoals de «hospites» zorgen maken over het opdringen van baronnen en grondheren^{44a}.

Terwijl de «hospites» overwegend blijven aansluiten bij graaf

43. G 105. Dit feit is, naar mijn weten, het eerst door F. KEUTGEN opgemerkt. (F. KEUTGEN, *Die Entstehung der deutschen Ministerialität in Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 8, 1910, p. 172). Later : F.L. GANSHOF, *Qu'est-ce que c'est la féodalité ?* 1947, p. 98.

44. G 97, 99. Zie ook F.L. GANSHOF, *Les origines du concept de la souveraineté nationale en Flandre in Revue d'histoire de droit*, 18, 1950 en : *Le droit urbain en Flandre in hetzelfde tijdschrift*, 19, 1951.

44a. J. DHONDT, *Les solidarités médiévales in Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 1957, p. 540. G 52 : De «baronnen» hadden ervoor gezorgd dat het aangeslagen land van de moordenaars en hun sympathisanten hen toeviel.

Willem⁴⁵ laten de Oostkerkse ridders zich uitsluitend door hun materiële belangen leiden. In werkelijkheid is het natuurlijk niet de «honor patriae» die hen van Graaf Willem doet afstand nemen, zoals het in de eed van 28 maart 1128 gezegd wordt, maar uitsluitend de zorg om de in gevaar gebrachte Brugse handel. Daaraan zullen zij als burenen van de Brugse waterweg naar zee met succes meegedaan hebben⁴⁶. Zo spelen zij ten lange laatste op beperkte wijze in de Engelse kaart in het conflict Engeland-Frankrijk. Het geld van het eilandenrijk zal de rebelle krachtig gesteund hebben⁴⁷.

De talrijke bindingen die de Oostkerkenaars met de «hospites» hebben, moeten echter ook in rekening gebracht worden in de ruzie, die aan hun wisseling van partij voorafging⁴⁸: ze zijn de oorzaak van het verwijt van eedbreuk die Oostkerke aan Brugge toestuurde op de dag dat graaf Willem stierf.

Meestal interpreteert men dit feit als een nieuwe partijverandering vanwegè de ridders die zich in hun wankelmoedigheid hebben laten beïnvloeden door Willems succes, zonder kennis te hebben van het bericht van zijn dood⁴⁹. Die verklaring lijkt mij nogal eenvoudig. De eedbreuk, die aan de Bruggelingen verweten wordt, kan slechts liggen in het breken van afspraken die vroeger gemaakt werden en die het behoud van de vrede in het gebied tot doel hadden⁵⁰.

Deze afspraken waren principiëel bekrachtigd in de belofte, die graaf Diederik na de catastrofe van Axpoele op 21 juni 1128

45. G 88. Willem Clito nam voordelen, die hij aan de steden toegestaan had, terug ten voordele van de ridders (hospites).

46. Voor de topografie van Zee-Vlaanderen in de 12e eeuw: J. AMERYCKX, *Ontstaan en Evolutie van het Zwin in Natuurwet. Tijdschr.* 34, 1953, p. 99 e.v. A. VERHULST, *Origine et histoire ancienne de Bruges in Le Moyen Âge*, 1960. Zie ook voetnoot 33. R. DE KEYSER, *Over het oude Zwin in Rond de Poldertoren*, Jg. 4, 1962, Nr. 2, p. 50.

47. G 101.

48. G 101.

49. Pirenne (*Galbert*), DHONDT (*Solidarités*, p. 536), J.B. ROSS, *The murder of Charles the Good*, 1960, p. 309, voetnoot 7 geven een andere, volgens mij verkeerde, betekenis.

50. G 85: 22. 5. 27, G 97: 21. 3. 28.

gedaan had. Daar had hij zijn aanhangers beloofd, de tegenstanders, die eerst graaf Willem hadden gesteund, te sparen⁵¹.

In dat licht was het een zwaar vergrijp, ja zelfs een eedbreuk, wanneer Brugge nadien nog ridderzaten verwoestte⁵².

Wat voorafgaat lijkt mij te bewijzen dat de Oostkerkse ridders, naast hun nauwe binding met Brugge en ondanks andere belangen rekening bleven houden met de belangen van de «hospites». De bronnen laten niet toe de verbindingen tussen de «hospites» en de burchtgarnizoenen concreet vast te leggen.

Wellicht kan, uit de gegevens die over de werving van kolonisten en burchtbezetting overgeleverd zijn, een zekere scheiding tussen hen opgemaakt worden⁵³. Vast staat dit evenwel niet.

Toch is er de simpele overweging dat niet alleen via huwelijken maar ook door de overstap van tweede of derde zonen, die geen plaats vonden in de burchtdienst, verbindingen konden ontstaan.

Uit andere gebieden is de algemene regel bekend dat bij de «hospites» over het algemeen de (oudste) zoon de vader in plichten en rechten opvolgde⁵⁴. Voor de burchtgarnizoenen heeft ongetwijfeld dezelfde regel gegolden. De «overtollige» zonen waren plichtenloos en ongebonden zolang de heer geen aanspraak maakte op hun diensten. Zij vormden een reservoir waaruit voor het ridderleger — dat Galbert vermeldt — kon geput worden en ze waren te vinden voor elk avontuur waarin geld en buit te rapen viel⁵⁵.

51. G 114.

52. G 120. Ruddervoorde, 12 km. ten zuiden van Brugge.

53. W. SPROEMBERG, *Clementia in Revue belge de Philologie et d'histoire*, 42, p. 1227 wijst erop dat deze vraag onopgelost is. Daartegenover staat de notitie in *Flandria Generosa* (CCF, I, p. 44), geciteerd bij E. WARLOP, *Flemish Nobility* (cfr. voetnoot 42) p. 86 «Balduinus IV ordinavit nobiles, milites, dominia in Flandria et distribuit eis villas et oppida». Vergelijkingsmogelijkheid in Rijks-Italië (F. SCHNEIDER, *Die Entstehung der Burg in Italien*, 1924, p. 302).

54. K. BOSL, *Die Reichsministerialität der Hohenstaufen*, p. 610. F. PETRI, *Flamen, Holländer, und Friesen in der mittelalterlichen Marschenkolonisation in Protokoll des Konstanzer Arbeitskreises für mittelalterliche Geschichte*, Nr. 173, 1972, dl. I. p. 5.

55. G 108. Bertulf beroemt er zich op dat er ten allen tijde een belangrijk persoon, die tot de «milites flandrenses» behoort, te zijnen dienste staat (G 25).

In het Aardenburgs optreden voor Oostburg is een duidelijk rechtskarakter aanwezig, zij het binnen de beperkingen die die tijd aan het gebruik van dit begrip oplegt⁵⁶.

De zelfstandige ingreep — graaf Diederik ging er niet mee akkoord, zijn afgezant-bemiddelaar moest onverrichterzake weer vertrekken — herinnert frappant aan de rol van de legertroep — exercitus genaamd — tijdens de Oostburgse troebelen in 1065 en vermeld in de «*Miraculae Ursmari*»⁵⁷.

Alleen al de aanwezigheid en controle ervan verhinderde dan een eruptie van moord en doodslag onder de elkaar vijandige ridders van Oostburg. Een dergelijke rol m.b.t. het bewaren van de vrede, dank zij een snel ingrijpen, werd in dezelfde tijd in Normandië vervuld door een ruiterdienst⁵⁸. Ze gaan blijkbaar allemaal terug op de traditie van de «*marcis in litore saxonica*»⁵⁹. Ook invloed van gelijke organisaties in Byzantium lijkt mij mogelijk⁶⁰.

De opgave om de landvrede te verzekeren was de tegenhanger van de kustbewaking, die bij middel van burchten en versterkte woningen op hen rustte. Het was een algemene opdracht, die hen opgelegd was en zij konden — onafhankelijk van de regerende graaf — zelf beslissen over de wijze waarop dit gebeurde. Men zou deze taak met een modern woord als «politieel» aanduiden.

Een dergelijke taak wordt voor de ridders uit Oostkerke in die tijd niet vermeld. Dat wordt anders in de 13e eeuw (cfr. deel II). We kunnen de taak toch reconstrueren op basis van vermeldingen in de 13e eeuw.

Op basis daarvan blijkt het dezelfde opdracht te zijn als deze

56. G 108.

57. *Miraculae Ursmari* in M G H, SS, XV, p. 840.

58. *Guillelmus Pictavensis, Gesta Guillelmi* ed. R. FORVILLE, 1952, p. 144. UNA APPO, *The mutatores*, in *English historical Review*, 63, 1948, p. 528.

59. B. DE MAERE D'AERTRYCKE, *De la Liane au Sincfal* in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 1926, p. 110.

60. L. BREHIER, *Les populations rurales au IXième siècle* in *Byzantion*, I, 1924, p. 177.

van Aardenburg, met dien verstande dat Oostkerke overwegend als waterpolitie optrad.

Dit wijst op eng contact met de belangrijke handelsstad Brugge. In de vorm van een dienstleen gegoten, zal de uitoefening van de controle over het scheepsverkeer voor Brugge, verbonden met het recht een belasting te heffen, zeker de bron van belangrijke inkomsten geweest zijn. Zo konden de ridders een aanzienlijk militair gevolg aanwerven en dit feit gebruiken om hun politieke invloed te versterken.

In tegenstelling tot Aardenburg weet men niets van een burcht in Oostkerke⁶¹. De opgravingen die door lokale historici werden gedaan, hebben muurresten van latere tijd aan het licht gebracht⁶².

Toch moeten we erop wijzen dat Graaf Willem wel de opperste amman (magnus Preco) in zijn versterkt huis belegerde, maar opzettelijk vermeed de vestigingsplaats van de vijandelijke Oostkerkenaren aan te vallen^{62a}. Zoals elders zullen die Oostkerkse vestingen uit een aarden wal met palissade bestaan hebben⁶³. Ook de motes, die in de omgeving van Oostkerke nog duidelijk te herkennen zijn, kunnen uit een latere tijd stammen. Zo is het niet uit te maken hoe de ridders op de burcht verbleven : permanent of tijdelijk gedurende een bepaalde periode van het jaar⁶⁴.

Ook over de inwendige organisatie van de groep zijn we op vermoedens aangewezen. Er werd bij de vermelding van de Aardenburgse actie reeds gewezen op de onontbeerlijkheid van een aanvoerder. De daar beschreven samenwerking tussen ruitery en

61. H. PIRENNE, *Causerie sur Aardenburg* in H. PIRENNE, *Les villes et les institutions urbaines*, dl. II, 1939, p. 134. Zie ook voetnoot 21.

62. R. DE KEYSER, *Zo was Oostkerke*.

62a. G 116.

63. F. KOLLER, *Avant-postes militaires et religieux sur le site de Bruges* in *Revue du Nord*, 52, 1972.

64. V. MULVERSTEDT in het 27. *Jahresbericht des altmärkischen Vereins für vaterländische Geschichte*, 1900. C. KOHNE, *Burgen, Burgmannen und Städte* in H Z 133, 1925. G. SCHAAB, *Königsleute* in *Zeitschr. f. d. Gesch. des Oberrheins*, 111, 1963, J. JOHRENDT, zoals voetnoot 66, p. 11.

voetvolk is, ondanks hun grote discipline en hoge graad van training, ondenkbaar zonder stevige leiding⁶⁵. Dat de aanvoerder toch niet vermeld wordt, wijst wellicht op zijn beperkte rol in de gemeenschap of zelfs op een rouleersysteem, dat op verkiezing gebaseerd was. Meteen wordt het sterk collegiale karakter onderstreept. Het is zeer waarschijnlijk dat deze ridders onderworpen waren aan een speciaal tuchtrecht, eventueel aan een wetboek van eer, dat zijzelf handhaafden en controleerden. Iets dergelijks is ons uit andere gebieden — bv. de custodes van St.-Amand 1116 — goed bekend⁶⁶. Blijkbaar telde alleen de groep. Men kent hen alleen met hun bijnamen die op hun fysische of karaktereigenschappen slaan. Zo was er Littelmann, de Dikke, Mannekin, de Vos, de monnik e.a. Het feit tot de groep te behoren was belangrijker dan afkomst, bezit of naam. Van grondbezit wordt niets vermeld. De groep was «thuis» en wellicht ook «het gezin».

Het succesrijke ingrijpen voor Oostburg wijst op een hoge opleidingsgraad. Alleen goed geoefende beroepssoldaten konden aan een dergelijke, gewaagde onderneming beginnen.

Het bovenstaande geldt eveneens voor de Oostkerkse ridders.

Hun partijwissel van maart 1128 vertoont nog bijzondere aspecten nl. niet-feodale. Het handelspolitieke element in hun stellingname, wijst op een overzicht op de economische bezigheden van het gebied, wat niet thuishoort bij de feodale verplichtingen.

Alhoewel er hier nog geen typische elementen van het modern kapitalisme duidelijk zijn, kan men toch aanzetten tot een dergelijk economisch denken terugvinden : de gevolgde politiek en de politieke moraal is gebaseerd op economische criteria en op de mogelijkheid de kapitaalwinst als politiek machtsmiddel aan te wenden.

Een ander typisch kenmerk is dat Oostkerke het middelpunt

65. G 108 : «At contra illum illi ex Reddenburg coligerunt et peditum et equitum manum validum ...» «... ex improviso illi milites ex Reddenburg ... armati equis et pedibus alii et alii, tamen respectu obsidentium pauci, prosiliebant».

66. VERCAUTEREN, *Actes* p. 183. Andere voorbeelden zie J. JOHRENDT, *Milites et Militia*, 1971, p. 401 : Chartes Cluny IV, p. 20 en *Ann. Sangallenses maj.* (M G H, SS, I p. 83). B.C. KEENEY (zie voetnoot 70) p. 36.

vormde van een uitgestrekt domeincomplex⁶⁷. De ridders waren, zoals uit latere bronnen blijkt, ook bij het beheer daarvan betrokken. Zo leerden deze beroepskrijgers met geld omgaan, aandacht te besteden aan de handelspolitiek, en ook het beheer van het grondbezit. Oostkerke zal een soort kweekplaats geweest zijn voor personen die op veel terreinen bruikbaar waren⁶⁸.

Dit doet denken aan de ontwikkeling van vergelijkbare corporaties in het buitenland, speciaal in Denemarken. Daar had koning Kanut de Grote, schoonvader van Keizer Hendrik III, gestoeld op vroegere organisatievormen, het instrument van de «house-carls» geschapen⁶⁹: een groep van hem toegewijde ridders die, levend onder een eigen, door de koning goedgekeurde, rechtspraak, ten dienste van de koning stonden om allerhande speciale opdrachten uit te voeren. Er kan daarvan invloed uitgegaan zijn in Vlaanderen, als men rekening houdt met de nauwe betrekkingen tussen Vlaanderen en Denemarken. Ook in Engeland heeft dit bestaan⁷⁰. De taken van de Oostkerkse ridders in de volgende eeuwen tonen deze analogie nog duidelijker. Ook de Oostburger Heio had een broer die als amman, waarschijnlijk zelfs als hoge amman dienst deed. Hun vader was waarschijnlijk «judex» (beheerder van een grootdomein⁷¹). Deze feiten kunnen eventueel gelden als voorbeelden van het gebruik van de Oostburgse ridders in beheersfuncties.

De voorstelling van het partnerschap in hun verhouding tot de regerende graaf die zij vertegenwoordigden, en waardoor zij zich gerechtigd voelden om hem te beoordelen, zelfs af te zetten, is

67. J. NOTERDAEME, *De graven van Vlaanderen en hun domeinen rond Brugge in Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis te Gent*, 8, 1954 p. 31. L. VOET, *De graven van Vlaanderen en hun domein in Wetensch. Tijdingen*, 7, 1942.

68. Zie deel II (nog te verschijnen).

69. L.M. LARSON, *Canut the Great*, 1912.

70. T.I. OLESON, *The Witenagemot in the reign of Edward the Confessor*, 1955. L. L. KEENEY, *Judgment by Peers*, 1951, p. 131.

71. Heio, Tancred's zoon: VERCAUTEREN, *Actes*, p. 302, 1127. Heio et Balduin, fratres: GILLIODTS-VAN SEVEREN (zie voetnoot 20) 1130, Tancred judex: VERCAUTEREN, *Actes*, p. 23, 1089. en PRUVOST, *Cartulaire de l'Abbaye de Bergues-St.-Winnoc*, 1904.

niets buitengewoons in die tijd⁷². Alhoewel het veeleer een feodale, of als men wil, een vóórfeodale houding is, vindt men ze in de post-feodale zelfs in de moderne tijd aangepast terug.

Galbert ziet er van af om aan deze «politieridders» een eigen naam te geven. De aanduiding «Pairs du château» zou zeker misplaatst zijn. Van een dozijn is niets bekend⁷³. Ze zijn wel te vergelijken met de «castrenses» of de «custodes» die op andere plaatsen herhaaldelijk vermeld worden⁷⁴. Ook het begrip «exercitus» wordt — niet bij Galbert — voor een dergelijk korps van beroepskrijgers — wel eens gebruikt. Ze waren in tegenstelling tot de «hospites», die wel ten allen tijde konden opgeroepen worden, juist voortdurend «in dienst».

Daaruit vloeide het begrip van een zeer goed geoefende kern van de troepenmacht, een soort «garde», waarrond zich de «hospites» en — in noodgevallen — de gehele troepenmacht groepeerde⁷⁵.

Alhoewel Brugge en de Oostkerkenaren niets minder dan hun eigen belangen en hun eigen klinkend voordeel in het oog hadden, vochten zij toch voor de moreel te motiveren vooruitgang : ze keerden zich tegen oude banden, die oorspronkelijk zeker zin en ethische waarde bezeten hadden, maar reeds lang in de handen van de machtigen een middel geworden waren tot bekrompen beperking. Ze hadden inderdaad kunnen voorgeven te vechten voor de vrijheid belichaamd in een anti-conservatieve, anti-feodale houding. In tegenstelling tot de meerderheid van de «hospites» beschikten ze over een klaar ontworpen, toekomstgericht doel, waarvan de verwezenlijking in de gedaante van een vrijere handel ook heel het land voordeel bieden moest.

Vanuit de hoek van de ideeëngeschiedenis bekeken, behoren

72. Lampert von Hersfeld anno 1074 (M G H, SS in usum scholarum, 1894) O. HAENDLE, *Die Dienstmannen Heinrichs des Löwen*, (*Arbeiten zur deutschen Reichs- und Verfassungsgeschichte* 8) 1930.

73. Pairs du château : FEUCHÈRE, zie voetnoot 38.

74. Voorbeelden bij JOHRENDT (zie voetnoot 66).

75. P. VINOGRADOFF, *English society in the XIth century*, 1908, p. 19. G. BAAKEN, *Königtum, Burgen, Königsfreie in Vorträge und Forschungen*, VI, 1961, p. 14, 59.

deze betrachtingen reeds tot het prelude van de botsing tussen de wereld van de feodaliteit en haar grote tegenstander en overwinnaar : de burgerij. Eng-historisch bekeken, gaat het hier om een klein onderdeel van de vaak verwaarloosde politiegiedenis.

DE GEMENE WEGENSTRAAT OP HET NUSSELS
VANAF DE VROEGE MIDDELEEUWEN

M. CAPEWYCK

Sinds 1915 groeit het Kruisweggebied in de richting van de zuid-oostzijde van de Markt, en in de richting van de Noord-oostzijde van de Markt. Dit is de weg vanaf de Doornstraat — kruispunt met de Westelijke steenweg — noordelijk de Langweg en het Spijkerswegje, naar de Foldersstraat en de brug over het veldje, verder langzaam de Gemene Wegstraat tot aan de Damsche vaart. Het is het overblijfsel van een weg op het gemeentelijk grondgebied, waar op de omliggende gebieden de Wegstraat vroeger tot aan de Westelijke steenweg

Tot zuiden van de Doornstraat liep de straat, die de naam droeg van de Gemeene Wegstraat, en die met de Gemeene Wegstraat samen de Gemeene Wegstraat vormde. Deze straat was de Wegstraat van de Gemeene Wegstraat. Deze straat was vroeger een straat, die vroeger de Gemeene Wegstraat was. Deze straat was vroeger een straat, die vroeger de Gemeene Wegstraat was. Deze straat was vroeger een straat, die vroeger de Gemeene Wegstraat was.

